

9. Осавелюк А. М. В поисках оптимального сочетания религии, морали и права в системе социального регулирования / А. М. Осавелюк // Право и жизнь. – 2013. – № 186 (12). – С. 24–42.
10. Соловьев В. Оправдание добра / В. Соловьев ; отв. ред. О. А. Платонов. – М. : Институт русской цивилизации, Алгоритм, 2012. – 656 с.

Сунегін С. О. Мораль і моральність як складові державно-правового розвитку: вступ до проблеми

Стаття порушує питання необхідності осмислення морально-духовного виміру функціонування та розвитку держави і права. Зазначається, що мораль можна узагальнено розглядати як певну систему норм, принципів та правил поведінки, які пред'являються до індивідів з метою забезпечення цілісності та стійкості суспільного порядку, а моральність – як внутрішнє, особистісне сприйняття й усвідомлення цих норм, принципів та правил поведінки, на що впливає не лише обмежений практичний досвід людської діяльності, а й певні чинники трансцендентного характеру, які не можна сприйняти за допомогою чуттєвого (емпіричного) досвіду. Держава і право, як і будь-яке інше соціальне явище чи процес, мають духовний вимір свого існування та функціонування, оскільки завжди пов'язані з діяльністю людини, яка, у свою чергу, є носієм духовного начала, що виступає визначальною внутрішньою рушійною силою формування вчинків і поведінки індивідів. Саме духовний вимір держави, права, економіки, політики тощо є довгостроковою цільовою детермінантою розвитку відповідних соціальних явищ, систем, процесів чи сфер життєдіяльності, яка може набувати як ціннісно-позитивного, так і ціннісно-негативного смислового контексту, залежно від джерел або витоків формування духовності.

Ключові слова: мораль, право, держава, моральність, свідомість, релігія, особистість.

Сунегін С. А. Мораль и нравственность как составляющие государственно-правового развития: вступление к проблеме

Статья поднимает вопрос необходимости осмысления морально-духовного измерения функционирования и развития государства и права. Указывается, что мораль в общих чертах можно рассматривать как определенную совокупность норм, принципов и правил поведения, которые предъявляются к индивидам с целью обеспечения целостности и устойчивости общественного порядка. Нравственность, в отличие от морали – это внутреннее, личностное восприятие и осознание моральных норм, принципов и правил поведения, на что влияет не только ограниченный практический опыт человеческой деятельности, а и определенные факторы трансцендентного характера, которые не можно воспринимать с помощью чувственного (эмпирического) опыта. Государство и право, так же как и любое другое социальное явление или процесс, имеют духовное измерение своего существования и функционирования, поскольку всегда связаны с деятельностью человека, который, в свою очередь, является носителем духовного начала, выступающего в качестве определяющей внутренней двигательной силы формирования поступков и поведения индивидов. Именно духовное измерение государства, права, экономики, политики и т. д. является долгосрочной целевой детерминантой развития соответствующих социальных явлений, систем, процессов или сфер жизнедеятельности, которая может приобретать как ценностно-позитивный, так и ценностно-негативный смысловой контекст, в зависимости от источников или истоков формирования духовности.

Ключевые слова: мораль, право, государство, нравственность, сознание, религия, личность.

Sunegin S. Moral and morality as a part of state-and-legal development: introduction to the problem

The article raises the question of the necessity of understanding the moral-and-spiritual dimension of functioning and development of state and law. It says that moral can be generalized seen as a system of norms, principles and rules of conduct that apply to individuals to ensure the integrity and stability of the social order, and morality – as an internal, personal perception and awareness of these norms, principles and rules of behavior, which affected by not the only limited experience of human activity, but certain factors of transcendent nature that cannot be perceived through sensory (empirical) experience. State and Law, as well as any other social phenomenon or process, have a spiritual dimension of existence and functioning, because they always associated with human activity, which, in its turn, is the carrier of the spiritual principle that serves as the determining internal driving force of forming actions and behavior of individuals. Spiritual dimension of the state, law, economics, politics, etc., is a long-term target determinant of development relevant social phenomena, systems, processes or areas of life, which can take a value-positive and value-negative meaningful context, depending on sources of spirituality formation.

Key words: moral, law, state, morality, consciousness, religion, individual.

УДК 340.1

*Тетяна Іванівна Тарахонич,
старший науковий співробітник
відділу теорії держави і права
Інституту держави і права
ім. В. М. Корецького НАН України
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник*

**ПРАВОВА ПОЛІТИКА ЯК ФАКТОР ВПЛИВУ
НА ПРОЦЕС ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ**

У процесі модернізації українського суспільства зростає інтерес до категорії «правова політика», її особливостей, тих засобів, які вона використовує, місця та ролі в правовому житті суспільства і процесі правового регулювання. Зазначене обумовлює актуальність вказаної проблеми та необхідність поглиблення наукових знань у цій сфері.

Питання правової політики були предметом вивчення як вітчизняних, так і зарубіжних учених, теоретиків права, філософів і політологів, а саме: С. Алексєєва, С. Бобровник, А. Бобильова, О. Вітченко, В. Гоймана, В. Горшеньова, Ю. Гревцова, О. Зайчука, В. Казимирчука, В. Кудрявцева, Ю. Кривицького, С. Лисенкова, М. Матузова, О. Малька, О. Мельник, Н. Оніщенко, А. Полякова, П. Рабіновича, В. Сирих, О. Скакун, О. Скрипнюка, В. Селіванова, В. Шабаліна, К. Шундікова, Ю. Шемшученка, Л. Явич та ін.

Метою статті є з'ясування теоретичних основ розуміння сутності правової політики, її особливостей та різновидів, визначення її взаємозв'язку з правовим регулюванням.

Правове регулювання відображає динамічні процеси, які пов'язані з правом, є різновидом правового впливу, спрямоване на досягнення правового результату, впорядкування тих життєвих ситуацій, які потребують впливу права.

У процесі аналізу категорії «правове регулювання» більшість науковців роблять акцент на тому, що це вплив права на суспільні відносини, який здійснюється через можливість використання відповідної системи засобів, які мають юридичний характер та забезпечують упорядкування суспільних відносин.

Правове регулювання слід розглядати як системну категорію. Система правового регулювання, на думку М. Осипова, розглядається як система людської діяльності, яка спрямована на впорядкування суспільно значущих, вольових, повторюваних, стійких суспільних відносин, що входять до предмета правового регулювання, що здійснюється через визначення основних елементів цих відносин. Вчений виокремлює такі її особливості: здатність впорядковувати суспільні відносини, які входять до предмета правового регулювання; гарантувати свободу суб'єктів права; координувати їх інтереси; інтегрувати різноманітні соціальні групи в суспільстві загалом; забезпечити стабільний розвиток суспільства; стимулювати соціально-позитивну діяльність суб'єктів права та ін. [1, с. 22–23].

На нашу думку, правове регулювання – це насамперед комплексна наукова категорія, яка характеризується як правовий вплив на суспільні відносини, що здійснюється через систему юридичних засобів, способів, форм та методів з метою приведення їх у відповідність до потреб суспільства, забезпечення у ньому порядку та стабільності.

У процесі аналізу категорії правового регулювання виникає питання щодо її співвідношення з такою категорією, як правова політика.

Право має соціальну цінність, оскільки сприяє розвитку тих відносин, у яких зацікавлені як окремі індивіди, так і суспільство в цілому, вносячи стабільність та порядок в ці відносини. Виконання правом своєї соціальної ролі зумовлено передусім його нормативністю. Але право діє не лише через норму, а й через принципи, правові відносини, правову діяльність, правову політику тощо. Правова політика є важливим компонентом розвитку суспільства, ключовим засобом впорядкування правового життя, вона обумовлюється тими потребами, які виникають у суспільстві.

Деякі зарубіжні вчені використовують діяльнісний підхід до аналізу політики, розглядаючи політику як цілеспрямовану діяльність, яка застосовує для досягнення певних цілей відповідні засоби [2, с. 197].

В енциклопедичних словниках правову політику розуміють з точки зору широкого та вузького підходу. Правова політика у широкому розумінні розглядається як політика держави, заснована на праві; у вузькому значенні – це державна політика в правовій сфері суспільного життя [3, с. 49].

Поряд із зазначеними підходами в юридичній літературі правову політику також розглядають з точки зору ідеологічного, ідеолого-діяльнісного та діяльнісного підходів [4, с. 53]. Більшість учених схильні саме до аналізу правової політики як діяльності в сфері правового життя суспільства, наголошуючи, що правова політика як діяльність спрямована на: підвищення якості правового життя суспільства; вдосконалення права; прогресивні зміни в правовій системі; відповідний правовий розвиток суспільства; підвищення правової культури громадян та посадових осіб тощо [5, с. 12–13]. Також О. Малько зазначає, що правову політику слід розуміти як науково обґрунтовану, послідовну та системну діяльність державних і муніципальних органів, а також громадських об'єднань зі створення ефективного механізму правового регулювання, оптимізації правового розвитку конкретної країни, цивілізованого використання юридичних засобів у досягненні таких цілей, як найбільш повне забезпечення прав і свобод людини та громадянина, забезпечення дисципліни, законності та правопорядку, формування правової державності та високого рівня правової культури й правового життя суспільства [6, с. 159]. Низка вітчизняних учених наголошує на необхідності розмежовувати державне та недержавне походження права і політики у зв'язках з людиною. Вчені зазначають, що, з одного боку, необхідне глибоке усвідомлення у процесах полікотворення, законотворення і їх застосування міри саморозвитку права і політики як явищ недержавного, загально соціального походження, а з другого – міри похідності їх саме від держави як носія публічної влади і суверенітету, як продуктів державної діяльності [7, с. 20]. Поряд із цим О. Минькович-Слободяник розглядає правову політику як частину державної політики, зазначаючи, що за своєю сутністю та соціальними цілями правова політика має відігравати роль особливого і необ-

хідного компонента державної політики, головного засобу юридичної легітимації правлячої еліти, повинна сприяти закріпленню і забезпеченню політичного курсу країни, санкціонованого волею народу і сприйнятого його політичними лідерами [8, с. 26]. Говорячи про правову політику, на нашу думку, не слід розглядати її лише як діяльність органів влади, як засіб юридичної легітимації правлячої еліти, оскільки правова політика є явищем політико-правової сфери, що має багатоаспектний характер та може бути охарактеризована з різних сторін, зокрема, як: діяльність держави та її суб'єктів; різновид державної політики; сукупність ідей, поглядів щодо формування стратегії правового регулювання та її реалізації.

Правова політика перебуває у тісному взаємозв'язку з правовими установками. Правова політика розглядається як сукупність уявлень про те, якими шляхами та засобами можна впливати на правову ситуацію в суспільстві з метою наближення до правового ідеалу. Установки передбачають стан готовності до дії суб'єкта в певній ситуації, акумулюючи попередній досвід людини, опосередковуючи стимулюючий вплив зовнішніх умов та врівноважуючи відношення суб'єкта до середовища [9, с. 361]. Домінуючі установки породжують схильність людини, групи осіб певним чином сприймати та оцінювати правову дійсність та їх готовність діяти відповідно до цього сприйняття. Установки, які сформувалися у свідомості суб'єкта, впливають на його ціннісні орієнтації та ґрунтуються на його переконаннях. Деякі вчені наголошують, що правова орієнтація – це сукупність правових установок індивіда чи спільності (групи, колективу), які безпосередньо формують план, програму діяльності в юридично значущих ситуаціях [10, с. 384].

Водночас слід погодитися з думкою О. Малька, що правова політика – це не стільки сфера боротьби за владу, скільки діяльність, пов'язана з виробленням стратегії правового регулювання та її здійснення [4, с. 52]. За своїм змістовним наповненням, сутністю правова політика пов'язана з правовим регулюванням, вона охоплює його ключові аспекти. Сутність правової політики – це її якісна, відносно стабільна основа, яка визначає її спрямованість, змістовну наповненість, зорієнтованість на вдосконалення механізму правового регулювання та правового життя суспільства, забезпечення правопорядку, гарантування прав і свобод людини та громадянина.

На нашу думку, правову політику можна класифікувати залежно від різних критеріїв, а саме: за спрямованістю – найближча та перспективна; за характером – правотворча, правовиконавча, правозастосовна, правоохоронна тощо. Вчені виокремлюють й інші критерії класифікації правової політики, а саме: залежно від сфери здійснення вона може бути конституційна, кримінальна, сімейно-шлюбна, фінансова, податкова, митна, банківська тощо; залежно від змісту – законодавча, виконавча, судова, прокурорська, нотаріальна тощо; залежно від цілей – поточна та перспективна; залежно від функцій – праворегулятивна та правоохоронна тощо [6, с. 163].

Аналізуючи особливості правової політики, слід наголосити, що вона є різновидом державної політики, системою дій відповідних суб'єктів, що свідчить про її функціональну спрямованість; має інструментальний характер, використовуючи для досягнення своїх цілей певну сукупність методів та засобів; закріплюється правовими нормами, принципами права тощо; формується відповідними державними органами та іншими суб'єктами, що зумовлює її багаторівневий та владно-імперативний характер (міжнародний, загальнодержавний, регіональний, місцевий); має результативний характер, оскільки здійснюється з метою забезпечення законності та правопорядку, гарантування прав і свобод людини та громадянина; спрямована на досягнення ефективності механізму правового регулювання.

О. Малько виокремлює загальні та спеціальні ознаки правової політики, підкреслюючи, що загальні ознаки є характерними для різних видів політики та характеризують її загалом. Серед загальних ознак правової політики вчений виокремлює такі: державно-вольовий та владно-імперативний характер; інтегративний та офіційний характер; системність; фундаментальність; концептуальність; реалістичність; публічність; динамічність та стабільність; плановість; залежність від факторів внутрішнього та зовнішнього середовища та ін. [4, с. 60]. До спеціальних ознак правової політики відносить: 1) це діяльність у сфері правового життя суспільства; 2) спрямована на прогресивні зміни правової системи; 3) відображає ставлення суб'єктів правової політики до важливих проблем розвитку правового життя суспільства; 4) здійснюється як за допомогою юридичних засобів (інструментів та технологій), так і системи спеціальних засобів правової політики (концепцій, юридичної техніки, правового моніторингу, правової експертизи тощо); 5) пов'язана з виробленням та реалізацією правових ідей стратегічного та тактичного характеру; 6) здійснюється переважно суб'єктами, що перебувають у самій гущі політичного та правового життя суспільства, що займаються політико-правовою практикою, політичною та юридичною наукою та мають відповідні знання, уміння, навички чи особливий політичний та правовий статус [4, с. 56].

Правова політика повинна базуватись на доктринальних підходах та бути підтвердженою практикою.

Аналізуючи правову політику, Ю. Шемшученко виокремлює такі принципи її здійснення: соціальної обумовленості; наукової обґрунтованості; стабільності; демократичності й гуманності; справедливості; узгодженості інтересів особи і держави; пріоритетності прав людини; відповідності міжнародним стандартам; прозорості й гласності [3, с. 38].

На правову політику впливає низка факторів. Фактори – це сукупність чинників впливу на правову політику, які мають певну силу впливу, її спрямованість та вираженість. Зазначені фактори можна розділити на дві групи, а саме: внутрішні та зовнішні. У свою чергу, серед внутрішніх факторів можна виокремити економічні, політичні, соціальні, духовно-культурні тощо.

Серед економічних факторів важливе місце належить ринковим процесам та необхідності їх оптимізації, моделям формування економічних відносин та забезпечення їх впровадження в життя тощо. На правову політику впливають також політичні фактори, серед яких виокремлюють необхідність формування політичної культури та свідомості відповідних суб'єктів, забезпечення консолідованості політичних сил, вибір стратегічних цілей держави шляхом використання відповідних методів та засобів, досить часто на прийняття рішень впливає політична доцільність тощо. Вітчизняні вчені зазначають, що шлях до демократії, зокрема до розвитку суспільної свободи і справедливості в Україні, права, слід шукати в процесі діалогу між чинною владою й опозицією на основі сучасних демократичних цінностей, що мають панувати у розумінні сутності права і держави [7, с. 15]. Серед соціальних факторів важливе місце належить соціальному захисту населення, серед них це і процеси субсидювання комунальної сфери, реформування освітянської сфери з метою забезпечення якості та доступності освіти, житлове молодіжне кредитування, створення умов для здорового довкілля, захисту навколишнього середовища, збереження сімейних цінностей тощо. На правову політику впливає також менталітет держави та ті національні традиції, які в ній сформувалися.

Серед зовнішніх факторів, які впливають на правову політику, заслуговують на увагу глобалізаційні процеси, високий рівень європейських стандартів, які іноді потребують прийняття непопулярних рішень та необхідність їх дотримання, спрямованість на інвестиційно-інноваційний тип розвитку держави тощо.

Водночас за значущістю зазначені фактори можуть бути диференційовані на першочергові та другорядні, за характером – на об'єктивні та суб'єктивні. Зазначені фактори впливають на правову політику, правове регулювання, на якість правового життя суспільства.

Правова політика була та залишатиметься одним із ефективних засобів забезпечення якості та стабільності правового життя суспільства, відповідного рівня його правової культури, інструментом правового розвитку, важливим фактором впливу на процес правового регулювання.

Узагальнюючи сказане, слід наголосити, що аналіз категорії «правове регулювання» має важливе значення для юридичної науки, забезпечуючи можливість розглянути зазначену категорію у взаємозв'язку із суміжними правовими явищами, серед яких важливе місце належить правовій політиці, сприяє відображенню службової ролі права як регулятора та організаційного фактору в системі суспільних відносин.

Розвиток юридичної науки вимагає наповнення новим змістом категорії «правова політика» і, на нашу думку, її слід розглядати у взаємозв'язку з поняттям правового життя та правового регулювання, враховуючи той факт, що правова політика – це різновид державної політики в сфері права, що забезпечується шляхом використання системи методів та засобів з метою забезпечення відповідного рівня правового життя суспільства.

Використані джерела

1. *Осипов М. Ю.* Понятие и соотношение правового регулирования и правотворчества : моногр. / М. Ю. Осипов. – М. : Изд-во СГУ, 2010. – С. 22–23.
2. *Малько А. В.* Цели и средства в праве и правовой политике / А. В. Малько, К. В. Шундинов. – Саратов : Изд-во ГОУ ВПО «Саратовская государственная академия права», 2003. – 296 с.
3. *Юридична енциклопедія* : в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К. : Українська енциклопедія, 2003. – Т. 5: П–С. – 736 с.
4. *Малько А. В.* Правовая политика: дискуссионные аспекты понимания / А. В. Малько // *Правоведение*. – 2012. – № 2 (301). – С. 52–63.
5. *Малько А. В.* Правовая политика: основы теории и практики : учеб.-метод. комплекс / А. В. Малько, В. А. Затонський. – М. : Проспект, 2015. – 352 с.
6. *Демидов А. И.* Политическая и правовая жизнь модернизирующего общества / А. И. Демидов, А. В. Малько, А. Ю. Саломатин, В. М. Долгов. – Пенза ; Саратов, 2002. – 198 с.
7. *Скрипнюк О.* Методологічні проблеми взаємозв'язку права і політики / О. Скрипнюк, В. Селіванов // *Право України*. – 2007. – № 12. – С. 14–21.
8. *Минькович-Слободяник О. В.* Правова політика: стратегічні пріоритети і напрями вдосконалення : моногр. / О. В. Минькович-Слободяник. – К. : Логос, 2012. – 196 с.
9. *Актуальные проблемы теории государства и права* : учеб. пособие для студентов вузов, обучающихся по спе-

циальности «Юриспруденция» / М. М. Рассолов, В. П. Малахов, А. А. Иванов. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : ЮНИТИ-ДАНА: Закон и право, 2011. – 447 с.

10. *Общая теория государства и права. Академический курс* : в 2 т. / под ред. М. Н. Марченко. – М. : Зерцало, 1998. – Т. 2. Теория права. – 640 с.

Тарахонич Т. І. Правова політика як фактор впливу на процес правового регулювання

У статті розглядаються питання правової політики в процесі модернізації українського суспільства. На загальнотеоретичному та методологічному рівнях виокремлено та охарактеризовано поняття правової політики та її особливості. У вивченні правової політики в правовому регулюванні аксіологічному підході приділяється особливе значення. Вказаний підхід зорієнтований на вивчення сутнісної характеристики права, ідеї права загалом і такого поняття, як правове регулювання, правова політика.

Ключові слова: регулювання, правове регулювання, політика, правова політика, правове життя.

Тарахонич Т. И. Правовая политика как фактор влияния на процесс правового регулирования

В статье рассматриваются вопросы правовой политики в процессе модернизации украинского общества. На общетеоретическом и методологическом уровне выделена и дана характеристика понятиям правовой политики и ее особенностей. В изучении правовой политики в правовом регулировании аксиологическому подходу надано особе значення. Данный подход сориентирован на изучение сущностных характеристик права, идеи права в общем и такого понятия, как правовое регулирование, правовая политика.

Ключевые слова: регулирование, правовое регулирование, политика, правовая политика, правовая жизнь.

Tarakhonych T. Legal policy as a factor of influence on legal regulation process

The article deals with issues of legal policy in the process of modernization of Ukrainian society. The characteristics of the notion of legal policy and its features has been given on general theoretical and methodological level. Axiological approach has been given special importance while studying legal policy in the legal regulation. This approach is focused on the study of the essential characteristics of law, the idea of law in general and such a notion, called regulation, legal policy in particular.

Key words: regulation, regulation, policy, legal policy, legal life.

УДК 340.12

*Ніна Володимирівна Теремцова,
доцент кафедри теорії права та держави
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка,
кандидат юридичних наук*

ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ НОРМ ПРАВА ЩОДО ПРАВОМІРНОЇ ПОВЕДІНКИ

Одним із актуальних напрямів як теоретико-правової, так і галузевих юридичних наук є дослідження проблем реалізації правових норм та їх взаємозв'язок із правомірною поведінкою. Соціальна сутність права полягає в урегулюванні та впорядкуванні суспільних відносин, створенні необхідних умов для реалізації прав та інтересів окремої особи і достойного існування людини й суспільства в цілому. Тому ефективність правового регулювання суспільних відносин залежить не тільки від змісту норм, а й від того, наскільки ці приписи належним чином реалізуються.

Значний внесок у розробку цієї проблематики зробили такі науковці, як С. Алексєєв, М. Белкін, О. Биля, Ю. Білас, М. Братасюк, О. Віхров, Ю. Власов, М. Гнатюк, В. Головченко, Г. Дьомкіна, В. Ковальський, В. Копейчиков, В. Котюк, В. Лазарєв, М. Марченко, Л. Морозова, П. Недбайло, Н. Оніщенко, П. Рабінович, Ю. Решетов, С. Сливка та ін. На сьогодні залишається значна кількість питань щодо реалізації норм права та взаємозв'язок із правомірною поведінкою, а також значення актів застосування норм права, які мають важливе теоретичне і практичне значення, залишаються невирішеними й недостатньо вивченими.

Досягнення мети реалізації норм права щодо правомірної поведінки здійснюється тоді, коли встановлені нормами права правила поведінки втілюються у життя відповідними суб'єктами – адресатами цих норм. У цьому випадку йдеться про те, що правило поведінки, загальним чином визначене в нормі права для певної ситуації, інакше кажучи, як саме реалізуються норми права.

Реалізація норм права – це втілення, впровадження правових норм на практиці шляхом правомірної поведінки суб'єктів права. Реалізація норм права полягає у практичному здійсненні нормативних приписів (заборон, дозволів, обов'язків). За допомогою реалізації правових норм досягаються цілі та отримуються результати правового регулювання, проголошені законодавцем у процесі правотворчості. Реалізація норм права – це втілення розпоряджень правових норм у правомірній поведінці суб'єктів права, в їх практичній діяльності, її можна розглядати і як процес, і як кінцевий результат [1, с. 218].

Реалізація норм права є складним процесом, який охоплює як механізми реалізації норм права, так